

УДК 343.121.4

ПРАВО НА ПРАКТИЧНУ ТА ЕФЕКТИВНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Тетяна ВОЛОШАНІВСЬКА,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню проблеми ефективності правової допомоги, що надається обвинуваченому (підозрюваному) у кримінальному провадженні. Аналізується практика з даного питання Європейського суду з прав людини та положення чинного законодавства України. На підставі проведеного дослідження встановлено необхідність внесення змін до чинного процесуального законодавства України з метою приведення його у відповідність з практикою Європейського Суду та підвищення ефективності захисту, здійснюваного адвокатами в кримінальному провадженні. Розроблено пропозиції щодо редакції таких змін, якими визначається порядок заміни захисника за призначенням у випадку неефективного здійснення ним захисту.

Ключові слова: право на захист, право на правову допомогу, практична та ефективна правова допомога, стандарти якості правової допомоги.

THE RIGHT TO PRACTICAL AND EFFECTIVE LEGAL ASSISTANCE AS A PART OF THE RIGHT TO PROTECTION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Tetiana VOLOSHANIVSKA,
Postgraduate Student at Department of Criminal Procedure
National University "Odessa Law Academy"

SUMMARY

The article is devoted to the research of the effectiveness of legal assistance provided to the accused (suspect) in criminal proceedings. The practice on this issue of the European Court of Human Rights and the provisions of the current legislation of Ukraine is analyzed. On the basis of the research, the necessity of amending the current procedural legislation of Ukraine was established in order to bring it in line with the practice of the European Court and to increase the effectiveness of the defense provided by lawyers in criminal proceedings. Proposals have been developed for editing such amendments that determine the procedure for replacing a defender by appointment in the event of ineffective defense of him.

Key words: right to protection, right to legal assistance, practical and effective legal assistance, Standards of legal aid quality.

Постановка проблеми. Відповідно до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) право кожного обвинуваченого в кримінальному провадженні на ефективний захист за допомогою адвоката, який за необхідності призначається в офіційному порядку, є одним з основоположних елементів справедливого судового розгляду. При цьому Суд неодноразово наголошував, що передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод права повинні бути не теоретичними або ілюзорними, а правами практичними і ефективними. Одним із складних теоретичних та практичних питань, пов'язаних із забезпеченням права на ефективний захист, є визначення показників (критеріїв), за якими можна зробити висновок про те, що правова допомога була надана ефективно.

Право особи на захист у кримінальному провадженні, в тому числі у контексті його тлумачення ЄСПЛ, досліджувалось цілим рядом науковців, такими як: О.Р. Балацька, О.А. Банчук, К.В. Горностаї, Д.А. Гудима, І.М. Зубач, О.В. Климович, С.О. Ковальчук, Р.О. Куйбіда, О.П. Кучинська, П.М. Маланчук, О.В. Малахова, Т.М. Мирошніченко, В.О. Попелюшко, Т.І. Фулей, О.Г. Шнягін, О.Г. Яновська та ін. Разом із тим досі поза увагою науковців залишається проблема ефективності права на захист, хоча забезпечен-

ня ефективності захисту – це одна з основних вимог, яку ЄСПЛ ставить перед державами – учасницями Конвенції. Аналізу потребує розуміння «ефективного захисту» у рішеннях Суду, а також позиція вітчизняного законодавця відносно даної характеристики права на захист.

Метою статті є дослідження основних вимог, вироблених ЄСПЛ щодо реалізації права обвинуваченого на захист, які забезпечують ефективність реалізації такого права, аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України на відповідність таким вимогам та формулювання пропозиції щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. У справі «Czekalla v. Portugal» [1] ЄСПЛ вперше визнав обов'язок держави вживати заходів, необхідних для забезпечення обвинуваченому права на кваліфікований захист, у тому числі і у випадках призначення захисника.

У справі «Пелладоа проти Нідерландів» [2] Суд зазначив, що «кожна людина, обвинувачена в кримінальному правопорушенні, має право на захист адвокатом», але «для забезпечення практичної здійсненності та ефективності цього права, щоб воно не залишалось чисто теоретичним, його здійснення не повинно залежати від виконання невідповідних формальних умов: саме суди повинні забезпечити, щоб судовий розгляд був справедливим, і, відповід-

но, щоб адвокату, який бере участь у розгляді з очевидною метою захисту обвинуваченого за його відсутності, була надана можливість захищати його».

Суд у рішеннях у справах «Яременко проти України» [3], «Шабельник проти України» [4], «Кромбах проти Франції» [5] відзначив, що хоча право кожної особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення, на ефективний захист адвоката, офіційно призначеного в разі такої необхідності, не є абсолютним, воно становить одну з головних засад справедливого судового розгляду.

ЄСПЛ велику увагу приділяє визначенню різниці між захистом де-юре і де-факто. Зокрема, Суд підкреслює, що пункт «с» ч. 3 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – ЄКПЛ) вимагає не просто «призначення» захисника, який би виступав від імені обвинуваченого, а того, щоб право на юридичну допомогу здійснювалось практично та ефективно, щоб забезпечити достатній захист («Артіко проти Італії» [6], «Імбріоша проти Швейцарії» [7], «Дауд проти Португалії» [8]). Оцінити, чи було дане юридичне представництво практичним та ефективним, можна лише на основі конкретних обставин справи, розглядаючи процес в цілому («Куліковський проти Польщі» [9]). Для цього необхідно збалансовано підходити до таких моментів, як обов'язки і незалежність адвоката та зобов'язання компетентних державних органів. У всіх випадках, коли інтереси правосуддя вимагають призначення адвоката, обвинувачений має право на допомогу юриста, досвід та компетентність якого відповідають характеру правопорушення, щоб він міг надати ефективну правову допомогу.

ЄСПЛ вважає, що хоча ведення захисту по суті є справою обвинуваченого та його адвоката, національні суди не повинні пасивно спостерігати за випадками неефективного юридичного представництва («Санніно проти Італії» [10], «Кускани проти Сполученого Королівства» [11]). Суд відзначає, що держава не може нести відповідальність за кожну помилку адвоката, призначеного з метою надання юридичної допомоги, і що з незалежності правового співтовариства від держави випливає, що здійснення захисту – це в основному питання взаємодій між обвинуваченим та його захисником, незалежно від того, чи признається захисник в межах надання правової допомоги чи оплачується приватним чином. ЄСПЛ вважає, що згідно з п. «с» ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ втручання компетентних державних органів вимагається лише в тих випадках, коли факт незабезпечення адвокатом ефективного представництва є очевидним або будь-яким чином переконливо доведений до їх відома («Камасинський проти Австрії» [12], «Лагерблом проти Швеції» [13]). Відповідальність держави може виникати у випадку, коли адвокат взагалі не здійснює захист інтересів обвинуваченого («Артіко проти Італії» [6]) або у випадку недотримання адвокатом основної процесуальної вимоги, коли таке недотримання вимог не може вважатись необхідним захистом чи недоліком аргументації («Чекалла проти Португалії» [1]). Якщо того вимагають обставини справи, суду слід дослідити, в якій мірі адвокат виконує свої обов'язки («Дауд проти Португалії» [8]). Що стосується адвокатів, призначених компетентними органами, позиція Суду ще суворіша: суди повинні ще уважніше спостерігати за діями таких захисників. Компетентні національні органи зобов'язані втручатись не лише у випадку «очевидної» нездатності призначеного для надання правової допомоги адвоката забезпечити ефективне представництво обвинуваченого, але також якщо вони в достатній мірі обізнані про це будь-яким іншим чином («Санніно проти Італії» [10], «Камасинський проти Австрії» [12], «Дауд проти Португалії» [8]). Вони можуть зробити це, замінивши адвоката, змусивши його виконувати свої обов'язки або вживаю-

чи інших заходів, у тому числі зупинивши судовий процес, щоб надати адвокату можливість виконувати свої обов'язки ефективно («Артіко проти Італії» [6]).

ЄСПЛ неодноразово констатував порушення права на захист в Україні у справах, де захисник формально був призначений, проте не здійснював ефективний захист. Так, в рішенні у справі «Яременко проти України» [3] Суд вказав, що той факт, що кожен із двох інших захисників, які представляли заявника, бачив його лише один раз і тільки під час допиту і що до допиту ніхто з них із заявником не бачився, найімовірніше свідчить про символічний характер їхніх послуг. Тим самим Судом було встановлено порушення п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції.

Статтею 59 Конституції України передбачено право кожного на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. У літературі зверталась увага на неточність терміну «професійна» в даному контексті. Як відзначила О.А. Кучинська, прикметник «професійний» відображає належність до певної професії [14, с. 1177]. В цьому аспекті «професійність» правової допомоги в кримінальному процесі України забезпечується сукупністю закріплених у законі вимог, які висуваються до осіб, що можуть бути залучені до участі в кримінальному провадженні як захисник. Термін «кваліфікація» означає рівень спеціальних знань та практичних навичок, який дозволяє працівникові виконувати роботу певного ступеню складності; ступінь придатності, підготовленості до якого-небудь виду праці [15, с. 69]. Вірною видається думка О.В. Невської, що для розв'язання питання про віднесення правової допомоги до розряду кваліфікованої необхідно з'ясувати два моменти: хто і як її надає [16, с. 759].

Саме термін «кваліфікована правова допомога» застосовується в КПК України. При цьому новий КПК України чітко окреслив коло суб'єктів надання правової допомоги в кримінальному провадженні, якими можуть бути лише адвокати. Відповідно до ч. 2 ст. 20 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника.

Проте правова допомога, що надається адвокатом, не завжди є кваліфікованою. Поняття «мінімальні стандарти кваліфікованої юридичної допомоги», що застосовується в літературі, передбачає не лише наявність у суб'єкта, що її надає, юридичної освіти та спеціальні вимоги до неї (кваліфікаційний іспит, стаж тощо), але й активність правової допомоги [17, с. 51].

Закріплений ч. 2 ст. 20 КПК України обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді, суду забезпечити підозрюваному, обвинуваченому право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника передбачає не тільки вжиття ними заходів щодо реалізації вільного вибору захисника та відмову від нього або його зміну, організації побачення з ним до першого допиту, призначення захисника за рахунок держави у передбачених законом випадках, але й обов'язок відповідного реагування на факти, які відверто вказують на некомпетентність та неефективність захисту [15, с. 69]. За наявності таких фактів, якщо вони знаходять своє відображення у процесуальних документах, відсутність адекватної реакції з боку посадових осіб органів досудового слідства, дізнання, прокуратури або суду на них є порушенням п. «с» ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ. Тому вживати заходів щодо припинення порушення права обвинуваченого на ефективний захист зазначені посадові особи повинні як за клопотанням обвинуваченого (наприклад, про заміну захисника в зв'язку з його некомпетентністю), так і з власної ініціативи [18].

КПК України 1960 р. передбачав можливість усунення від участі у справі захисника, який, зловживаючи своїми правами, перешкоджає встановленню істини в справі, зтягує розслідування чи судовий розгляд справи, а також який порушує порядок у судовому засіданні чи не виконує розпоряджень головуючого під час судового розгляду справи. Такий захисник міг бути усунений від участі в справі за мотивованою постановою особи, яка провадить дізнання, слідчого. Разом із тим серед підстав для усунення захисника не згадувалась його некомпетентність або неефективність здійснюваного ним захисту. На сьогодні відповідно до ст. 81 КПК України захисник може бути усунений від участі в справі лише слідчим суддею, судом як наслідок задоволення відводу. При цьому перелік підстав для заявлення такого відводу в порівнянні з КПК 1960 р. значно скорочений.

Варто також звернути увагу на ст. 24 Закону України «Про безоплатну правову допомогу». Зазначена норма серед підстав заміни адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, передбачає в тому числі неналежне виконання адвокатом своїх зобов'язань за умовами договору (п. 2 ч. 1). При цьому даний Закон не передбачає порядку встановлення такого проступку адвоката, що є підставою для його заміни.

Видається, що в КПК України з метою відповідності його норм практиці ЄСПЛ щодо права на практичну і ефективну юридичну допомогу слід чітко встановити порядок заміни адвоката у випадку неналежного надання такої допомоги. При цьому слід враховувати ту обставину, що наділення правом заміни адвоката слідчого чи навіть судді не відповідає принципу змагальності, оскільки дане повноваження може бути використане ними для усунення адвоката, що як раз ефективно здійснює захист, оскаржуючи їх незаконні процесуальні рішення чи бездіяльність. Очевидно, що найбільш безсторонньо дане питання можуть вирішити інші адвокати, які не мають особистого процесуального чи матеріального інтересу в результатах конкретного кримінального провадження.

Саме таке рішення передбачене Стандартами якості надання безоплатної вторинної правової допомоги в кримінальному процесі, затвердженими Наказом Міністерства юстиції України від 25 лютого 2014 р. № 386/5. Відповідно до п. 4 Стандартів оцінювання якості надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги в кримінальному процесі здійснюється відповідно до цих Стандартів комісіями, утвореними для цієї мети радами адвокатів регіонів, за поданням відповідних центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги у встановленому порядку. Моніторинг якості надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги в кримінальному процесі здійснюється відповідно до цих Стандартів Координаційним центром із надання правової допомоги та центрами.

Зазначені Стандарти становлять собою комплекс основних характеристик моделі гарантованого державою захисту, передбачених міжнародними правовими актами та законодавством України, і містять в собі методичні рекомендації для адвокатів, які надають правову допомогу в кримінальному процесі, що водночас виступають і критеріями оцінювання якості наданої правової допомоги. Примітно, що серед основних джерел права, на яких ґрунтуються стандарти, вказана ЄКПЛ, зокрема її статті 2, 3, 5, 6, 13, а також рішення ЄСПЛ у справах «Яременко проти України», «Фельдман проти України», «Клішин проти України», «Сийрако проти Росії». Слід відзначити, що незважаючи на те, що документ носить назву «Стандарти якості...», вони визначають у більшій мірі кількісні критерії, тобто перелік певних процесуальних дій, які повинен вчинити адвокат із метою забезпечення належного захисту свого клієнта

від обвинувачення. Також Стандарти містять посилання на процесуальні документи, в яких міститься інформація про здійсненні адвокатом заходи в межах надання правової допомоги. Проте вчинення тих чи інших процесуальних дій, складання та подання процесуальних документів ще не гарантує ефективного захисту, оскільки велике значення має власне їх якість, тобто правильність вчинення чи складання, своєчасність, доцільність тощо. Так, оскарження тієї чи іншої процесуальної дії можна вважати ефективним лише тоді, коли для цього є підстави (наприклад, у випадку порушення слідчим норм КПК під час її проведення), коли скарга складена належним чином, містить усі необхідні відомості та обґрунтовані вимоги, подана вчасно та до належного органу і т.п. Банальне слідування визначеному у вищезгаданих Стандартах шаблону не можна вважати ефективною правовою допомогою, оскільки головною ознакою ефективності є досягнення певного результату.

У цьому плані звертає на себе увагу інший нормативний документ, а саме Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 465 «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу» (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2016 р. № 1048), якою затверджено Методику обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Цією Методикою передбачаються складні математичні формули розрахунків для визначення розміру оплати послуг адвоката щодо надання безоплатної правової допомоги. Серед коефіцієнтів, що впливають на розмір оплати, містяться кількісні та якісні показники такої допомоги, а відповідно розмір її оплати значною мірою залежить від її ефективності.

Так, при визначенні розміру винагороди адвоката за надання правової допомоги особі, яку затримано та/або стосовно якої обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, враховуються коефіцієнт кількості дій адвоката з надання правової допомоги (Кдій) та коефіцієнт оскарження рішення щодо обрання запобіжного заходу особі, якій надається правова допомога (Коск). Під час визначення значення коефіцієнта Кдій враховується кількість: конфіденційних побачень з особою, якій надавалась правова допомога; процесуальних дій, в яких адвокат брав участь; складених та поданих процесуальних документів. Значення коефіцієнта Коск у разі оскарження адвокатом рішення щодо обрання особі запобіжного заходу коливається від 1 до 5 та залежить від результату такого оскарження (1 – обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, 5 – обрано більш м'який запобіжний захід або постановлено ухвалу про відмову в застосуванні запобіжного заходу).

На розмір винагороди адвоката за надання правової допомоги на окремій стадії кримінального провадження впливає сумарний заохочувальний коефіцієнт ($K_{\Sigma \text{рез}}$), який вираховується з окремих заохочувальних коефіцієнтів (Кі). Розмір оплати за надання правової допомоги на окремій стадії кримінального провадження залежить від кількості вчинених процесуальних дій та їх результативності. Так, у випадку ухвалення виправдувального вироку або скасування обвинувального вироку та закриття провадження судом апеляційної, касаційної інстанції, Верховним Судом України щодо злочину з посягання на життя Кі становить 2,5, а у випадку призначення мінімального строку (розміру) покарання неповнолітньому обвинуваченому – лише 0,05.

Таким чином, відповідно до чинного законодавства оплата праці адвоката з надання безоплатної правової допомоги в кримінальному провадженні напряму залежить від її результативності. Проте запропоновані розглянутою вище Методикою критерії також не можуть бути визнані

універсальними для визначення ефективності захисту. У ряді випадків визнання вини обвинуваченим та посилання на пом'якшуючі обставини буде набагато ефективнішим засобом захисту, ніж безперспективні спроби доведення невинуватості особи, хоча в іншому випадку таке визнання вини фактично може позбавити права на захист невинуватого.

Тому комісії, утворені радами адвокатів регіонів для контролю за якістю правової допомоги, повинні в кожному конкретному випадку виходити з існуючих обставин справи з метою встановлення, чи надана адвокатом підзахисною правова допомога була практичною та ефективною, керуючись при цьому як стандартами якості, передбаченими чинним національним законодавством, так і міжнародними стандартами, зокрема виробленими практикою ЄСПЛ. Останній, як вбачається, на відміну від законодавства України, не встановлює жорстких критеріїв, а користується оціночними поняттями, які кожний раз повинні тлумачитись, виходячи з конкретних обставин справи.

Зважаючи на практику ЄСПЛ, зокрема рішення в справах «Санніно проти Італії», «Артіко проти Італії», «Камасинський проти Австрії», «Дауд проти Португалії», слід передбачити у процесуальному законодавстві можливість заміни адвоката, що неефективно здійснює захист обвинуваченого. Хоча ст. 24 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» передбачає можливість заміни адвоката у випадку неналежного виконання ним своїх зобов'язань за умовами договору, КПК України на сьогодні не передбачає можливості заміни адвоката із цих підстав інакше, як самим підозрюваним, обвинуваченим. Тому видається доцільним доповнити ст. 54 КПК України частиною четвертою, якою передбачити:

«4. Захисник, що здійснює захист за призначенням, може бути замінений органом (установою), уповноваженою законом на надання безоплатної правової допомоги, у випадках, передбачених цим Кодексом та законодавством про безоплатну правову допомогу».

Крім того, в КПК України слід визначити чіткий процесуальний порядок здійснення такої заміни. Зокрема, слід надати слідчому, прокурору, слідчому судді та суду повноваження ініціювати це питання перед комісіями, утвореними для цієї мети радами адвокатів регіонів, які за наслідками такого звернення будуть перевіряти якість надання адвокатами безоплатної правової допомоги та приймати відповідне рішення, що у випадку неефективного здійснення захисту адвокатом буде слугувати підставою для його заміни центром із надання безоплатної вторинної правової допомоги. Даний порядок найдоцільніше визначити в статті 54 КПК України, доповнивши її частинами п'ятою – восьмою такого змісту:

«5. У випадку неналежного виконання захисником, призначеним в порядку, передбаченому статтею 49 цього Кодексу, своїх обов'язків, передбачених статтею 47 цього Кодексу, внаслідок чого захист, що здійснюється таким захисником, може бути визнаний неефективним, слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя та суд постановляє ухвалу про проведення оцінювання якості наданої захисником правової допомоги, яка направляється до комісії, утвореної у встановленому порядку для цієї мети органом адвокатського самоврядування регіону.

6. У постанові (ухвалі) про проведення оцінювання якості наданої захисником правової допомоги зазначаються конкретні факти неналежного виконання захисником своїх обов'язків із посиланням на відповідні процесуальні документи, копії яких долучаються до такої постанови (ухвали).

7. Постанова (ухвала) про проведення оцінювання якості наданої захисником правової допомоги розглядається

комісією, зазначеною в частині п'ятій цієї статті протягом семи днів із дня її надходження.

8. У випадку, якщо за результатами оцінювання комісією, зазначеною в частині п'ятій цієї статті, буде встановлено неналежне виконання захисником своїх обов'язків, внаслідок чого захист, що здійснюється таким захисником, буде визнаний неефективним, рішення комісії протягом трьох днів направляється до відповідного органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, для заміни захисника. Якщо комісією буде встановлено належне виконання захисником своїх обов'язків, то відповідне рішення направляється прокурору, слідчому судді або суду, які ініціювали це питання. Повторне звернення до комісії для проведення оцінювання якості наданої захисником правової допомоги в цьому кримінальному провадженні не допускається».

Зазначені норми дозволять посилити контроль за адвокатами, що надають безоплатну правову допомогу, та надати можливість усувати від участі у справі адвокатів, які неналежним чином виконують свої обов'язки, нівелюючи право особи на ефективний захист. Тим самим буде забезпечено виконання виробленої практикою ЄСПЛ обов'язку компетентних національних органів втрутитись у випадку нездатності призначеного для надання правової допомоги адвоката забезпечити ефективний захист обвинуваченого.

Висновки. Вироблені практикою ЄСПЛ стандарти вимагають від Держав – учасниць ЄСПЛ забезпечити ефективність захисту, в тому числі практичність та ефективність правової допомоги, що надається адвокатами в кримінальному провадженні. Суд не встановлює конкретних критеріїв ефективності правової допомоги, оскільки вважає, що питання про ефективність може бути вирішене лише на основі конкретних обставин справи. Чинне законодавство України встановлює доволі конкретні кількісні та якісні критерії для оцінки роботи захисника, які, однак, також повинні застосовуватись, зважаючи на обставини того чи іншого кримінального провадження. При цьому потребує вдосконалення порядок заміни адвоката, призначеного для надання правової допомоги. Перспективи подальших досліджень у даному напрямку вбачаються в аналізі існуючої практики національних судів щодо застосування міжнародних стандартів ефективного захисту та виробленні практичних рекомендацій у цій сфері.

Список використаної літератури:

1. Case of Czekalla v. Portugal [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"appno":\["38830/97"\],"itemid":\["001-60676"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
2. Case of Pelladoah v. the Netherlands [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://echr.ketse.com/doc/16737.90-en-19940922/view/>.
3. Справа «Яременко проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_405.
4. Справа «Шабельник проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_457.
5. Рішення у справі «Кромбах проти Франції» // Український портал практики Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=348>.
6. Артико (Artico) против Италии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echr.ru/documents/doc/2461454/2461454.htm>.
7. Case of Imbrioscia v. Switzerland [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"%22appno%22:\[%2213972/88%22\],"%22itemid%22:\[%22001-57852%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

8. Case of Daud v. Portugal [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%22appno%22:%22222600/93%22,%22itemid%22:%222001-58154%22>}.

9. Case of Kulikowski v. Poland [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%222001-92611%22>}.

10. Case of Sannino v. Italy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%22appno%22:%22230961/03%22,%22itemid%22:%222001-75213%22>}.

11. Case of Cusani v. The United Kingdom [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%22appno%22:%2232771/96%22,%22itemid%22:%222001-60643%22>}.

12. Справа Камасинського (Kamasinski Case) // Український портал практики Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=372>.

13. Case of Lagerblom v. Sweden [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/ENG#%22itemid%22:%222001-60884%22>}.

14. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

15. Кучинська О. Забезпечення права на захист та кваліфіковану правову допомогу в кримінальному провадженні / О. Кучинська // Юридична Україна. – 2012. – № 4. – С. 65.

16. Гіда Є.О. Права людини (охорона і захист) / Є.О. Гіда // Міжнародна поліцейська енциклопедія. В 10 т. – Т. 2: Права людини у контексті поліцейської діяльності /упоряд. Ю.І. Римаренко [та ін.]. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2005. – 1224 с.

17. Горностаї К. Захист, охорона, гарантії прав і свобод людини і громадянина : співвідношення понять / К. Горностаї // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – 2001. – Вип. 12. – С. 51–55.

18. Кучинська О.А. Кваліфікований захист як передумова реалізації права на справедливий суд / О.А. Кучинська // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 1(10) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaa/2011-1/11koanss.pdf>.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Волошанівська Тетяна Володимирівна – аспірант кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Voloshanivska Tetiana Volodymyrivna – Postgraduate Student at Department of Criminal Procedure, National University “Odessa Law Academy”

vestania1@rambler.ru